

İQTİSADİYYATIN AQRAR SEKTORUNDA İNSAN KAPİTALININ ROLU

Dilşad Nadirxanova,

*Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin Aqrobiznes,
menecment və marketing kafedrasının assistenti*

e-mail: dilsad.adau@mail.ru

<https://doi.org/10.30546/2706-7858.8.1.2025.087>

UOT: 33

Xülasə. *Məqalə iqtisadiyyatın aqrar sektorunun inkişafında kənd təsərrüfatının məhsuldarlığına, davamlılığına və rəqabət qabiliyyətinə təsir edən insan kapitalının rolunun təhlilinə həsr edilmişdir. Hazırda global iqtisadi dəyişikliklər, innovativ texnologiyaların tətbiqi və aqrar istehsalın modernləşdirilməsi şəraitində işçilərin ixtisas və peşə bacarıqları kənd təsərrüfatında uğuru müəyyən edən əsas amillərə çevrilir. İnsan kapitalı kənd təsərrüfatı istehsalının səmərəliliyinə və aqrar müəssisələrin idarə edilməsinə birbaşa təsir edən əmək qabiliyyətli əhalinin bilik, təcrübə, bacarıq və qabiliyyətlərinin məcmusudur. Bu baxımdan məqalədə işçilərin ixtisasartırma problemləri və perspektivləri, aqrar sahədə təhsil və peşə hazırlığının rolu, habelə kənd bölgələrində insan potensialının inkişafına sosial-iqtisadi amillərin təsirinə xüsusi diqqət yetirilir.*

Açar sözlər: *iqtisadiyyat, insan kapitalı, aqrar sektor, iqtisadi inkişaf.*

Key words: *economy, human capital, agricultural sector, economic development.*

Ключевые слова: *экономика, человеческий капитал, аграрный сектор, экономическое развитие.*

Müasir iqtisadi şərait insan cəmiyyətinin bir çox sahələrində böhranların yaranması ilə xarakterizə olunur. Bu sahədə istisna təşkil etməyən aqrar sektor iqtisadiyyatıdır. Aqrar biznes özündə bir çox fəaliyyət növlərini birləşdirir, lakin onun mərkəzi elementi kənd təsərrüfatıdır və o ölkənin aqrar sahəsinin və hər bir konkret bölgənin fəaliyyətinin əsas məqamlarını formalaşdırır. Buna uyğun olaraq, aqrar istehsalın xüsusiyyətləri çox vaxt kənd təsərrüfatının fəaliyyətinin spesifikliyi ilə əsaslandırılır və bunlara aşağıdakılar aiddir:

– yer istehsal vasitəsi, eyni zamanda əmək

obyektidir, üzərində insan təsiri olan və onun köməyi ilə bitkiçilik məhsullarının yetişdirilməsi həyata keçirilən əmək alətidir;

– əhəmiyyətli dərəcədə bitkiçilik və heyvandarlıq sahələrinə məxsus mövsümi işlər;

– iqlim şəraitindən asılılıq, məhsulun müxtəlif təbii fəlakətlər nəticəsində itirilməsi, heyvanların müxtəlif xəstəliklərdən ölüm riski və s. kimi belə vəziyyətlər ümumiyyətlə, insanın nəzarətində olmur və hər zaman proqnozlaşdırıla bilmir;

– kənd təsərrüfatında müxtəlif istehsal prosesləri və texnoloji dövrləri ilə tamamilə fərqli məhsullar istehsal edilir;

– əkinçilik və heyvandarlıq məhsullarının

yetişdirilməsi müddətinin uzun olması səbəbindən sahibkarlıq fəaliyyətinin gəlirlərini və istehsalatın səmərəliliyini müəyyənləşdirmək dərhal mümkün deyil, müəyyən bir vaxt keçdikdən sonra mümkün olur;

– tələbin aşağı elastikliyi.

Yuxarıda qeyd edilən kənd təsərrüfatı istehsalatının xüsusiyyətlərinə görə insan resurslarının idarə olunmasında spesifik yanaşmaların tətbiqinə ehtiyac yaranır [5]. Bu prosesdə əsas rolu, qeyri-maddi kapitalın – insan resurslarının, onların biliklərinin, təcrübələrinin, peşəkar bacarıqlarının nümayəndəsi olan komponentlər oynayır. Bu kontekstdə insan resursları aqrar sektorun sabitliyinin və rəqabət qabiliyyətinin qorunmasında açar rolunu oynayır. Xüsusi biliklər, peşəkar bacarıqlar və xarici mühitdə baş verən dəyişikliklərə sürətli cavab vermək qabiliyyəti müvəfəqiyyətin ən mühüm amillərinə çevrilir [3]. Aqrar sektordakı işçi qüvvəsinin keyfiyyəti birbaşa olaraq işçilərin təhsil səviyyəsi, peşəkar hazırlıq və sosial mobilliklə əlaqəlidir ki, bu da insan resurslarının effektiv idarə olunmasının bu sahənin dayanıqlı inkişafı üçün vacibliyini vurğulayır [4].

Aqrar sektorda insan kapitalının əsas komponentlərinə aşağıdakılar aiddir:

– müasir kənd təsərrüfatı texnologiyaları və metodları haqqında biliklər, o cümlədən aqrotexnika, torpaqşünaslıq və bitkiçilik;

– kənd təsərrüfatı texnikası ilə işləmə bacarıqları, torpağın işlənməsi, bitkilərə və heyvanlara qulluq edilməsi və digər kənd təsərrüfatı aspektləri;

– ferma işlərində, kənd təsərrüfatı müəssisələrində və ya aqrar layihələrdə təcrübə;

– məlumatların təhlil edilməsi, qərar qəbul etmə, rəhbərlik və kənd təsərrüfatı işlərinin koordinasiya qabiliyyətləri.

Aqrar sektorda insan kapitalının inkişafına təsir edən bir neçə problem mövcuddur. Əsas problemlərdən biri kənd təsərrüfatında müasir texnologiyalar haqqında bilikləri və təcrübəsi olan ixtisaslı mütəxəssislərin çatışmazlığıdır. Bu, sahənin məhsuldarlığının və rəqabət qabiliyyətinin aşağı düşməsinə səbəb ola bilər. Digər bir problem isə aqrar sektorda çalışanların (xüsusən də uzaq bölgələrdə) təhsil və təlimə məhdud giriş imkanındır. Yetərsiz təhsil və işçilərin

potensialından səmərəli istifadə etməyə və yeni liklərin tətbiqinə maneə törədə bilər.

Azərbaycanın aqrar istehsalı əksər hallarda ağır fiziki əməyə və aşağı əməkhaqqına bağlıdır ki, bu da kənd təsərrüfatında işləməyin cazibədarlığını azaldır. Bu, xüsusilə əlverişsiz şəraitdə tez-tez çalışan mövsümi işçilər üçün daha aktualdır [5].

Aşağıda Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytından götürülmüş məlumatlar (cədvəl 1) təqdim olunur [1].

Cədvəl 1.
İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə orta aylıq nominal əməkhaqqı

Göstəricilər	2019	2020	2021	2022	2023
İqtisadiyyat üzrə (cəmi)	635,1	707,7	732,1	840,0	933,9
Kənd təsərrüfatı, meşəçilik və balıqçılıq	371,4	433,5	456,9	514,8	558,7
Mədənçıxarma sənayesi (manat)	3055,6	3278,6	3088,3	3240,3	3350,6
Emal sənayesi (manat)	632,3	644,4	685,2	765,6	840,8
Elektrik enerjisinin, qazın və buxarın istehsalı, paylanması və təchizəti (manat)	638,9	698,3	770,0	897,2	965,5
Su təchizəti, tullantıların təmizlənməsi və emalı (manat)	468,9	558,3	549,6	647,3	711,5
Tikinti (manat)	737,3	790,6	887,9	1005,5	1060,4
Ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri (manat)	480,3	521,4	536,8	573,3	632,1
Nəqliyyat-anbar təsərrüfatı (manat)	855,8	886,0	953,0	1124,3	1278,5
İnformasiya və rabitə (manat)	1005,3	1082,6	1155,4	1342,4	1509,9

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Cədvəlin göstəriciləri 2019-2023-cü illər arasında iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə orta aylıq nominal əməkhaqqının səviyyəsini aydın şəkildə göstərir. Ən aşağı göstərici kənd təsərrüfatında müşahidə olunur. Bu, 2023-cü ildə 558,7 manat təşkil edirdi ki, bu da iqtisadiyyatın ümumi fəaliyyət növləri üzrə orta aylıq nominal əməkhaqqından 40% aşağıdır. Şübhəsiz ki, son 5 ildə əməkhaqqının artımında müsbət dinamika müşahidə olunmaqdadır. 2023-cü ildə 2019-cu illə müqayisədə artım 1,5 dəfə çox olub. Lakin aşağı əməkhaqqına baxmayaraq, aqrar sektorda məşğul əhali sayı yüksəkdir. Bu, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytından götürülmüş cədvəl 2-də aydın şəkildə əks olunmuşdur [1].

Cədvəl 2.
İqtisadi fəaliyyət növləri təsnifatı (İFNT)
üzrə məşğul əhalinin sayı (ilin sonuna)
(min nəfər)

Göstəricilər	2019	2020	2021	2022	2023
İqtisadiyyat üzrə (cəmi)	4785,6	4721,2	4831,1	4901,1	4963,3
Kənd təsərrüfatı, meşəçilik və balıqçılıq	1720,4	1696,5	1732,9	1753,1	1777,4
Mədənçıxarma sənayesi (manat)	40,3	40,1	39,4	39,3	39,7
Emal sənayesi (manat)	259,5	255,3	266	276,3	285
Elektrik enerjisinin, qazın və buxarın istehsalı, paylanması və təchizatı (manat)	30,5	28,3	27,2	27,9	29,1
Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı (manat)	30,2	29,9	32,7	33,6	34,6
Tikinti (manat)	363,6	358	373,9	379,7	388,6
	699,4	682,3	695,2	702,2	707,2
Ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri (manat)	198,6	195,6	199,7	199,8	202,7
Nəqliyyat-anbar təsərrüfatı (manat)	60,3	58,6	59,6	60,2	59,5

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Verilənlər göstərir ki, kənd təsərrüfatında məşğuliyyət səviyyəsi ümumi məşğul əhalinin 35,8%-ni təşkil edir. Son 5 ildə bu göstərici yalnız 2020-ci il istisna olmaqla, pandemiya ilə əlaqədar olaraq artıb. Bu, köhnəlmiş texnikanın, fermerlər üçün texnologiyalara və təhsilə sərf edilən az investisiyaların nəticəsi ola bilər. Əməkhaqqı aşağı olsa da, işin əmək tutumu yüksək olaraq qalır ki, bu da çoxlu sayda işçinin olmasına səbəb olur. Həmçinin dövlətin kənd təsərrüfatına verilən subsidiyalar və ya digər güzəştlər şəklində göstərdiyi dəstək də insanların bu sahədə nisbətən aşağı əməkhaqqı ilə işləməyə davam etməsinə şərait yaradır [2].

Yuxarıda sadalanan problemlərdən əlavə, Azərbaycanda hələ də ənənəvi idarəetmə metodlarından istifadə edilməsi ilə bağlı çətinlikləri qeyd etmək olar. Bu, işçilərin az məlumatlılığı və peşəkar hazırlığının olmaması, eləcə də yeni texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı əlverişli təhsil və təlim proqramlarının mövcud olmaması ilə əlaqədardır. Bundan başqa, kənd təsərrüfatında işçi heyətinin motivasiyası və dəstəyi də mühüm bir aspektdir. Uyğun motivasiya proqramlarının, mükafatlandırma sistemlərinin və iş şəraitinin olmaması nəticəsində işçilər iş maraqsız ola bilər və peşəkar inkişaf üçün səy göstərməyə bilərlər. Bu problemlərin həlli təhsilə, işçi heyə-

tinin təliminə, motivasiya sistemlərinin yaradılmasına və digər sahələrdən olan mütəxəssislərlə bilik mübadiləsinə investisiya qoyulmasını əhatə edən kompleks yanaşma tələb edir. Bəzi rayonlarda komfortlu əmək şəraitini təmin etmək üçün infrastruktur çatışmazlığı mövcuddur. Bu, keyfiyyətli tibbi xidmətlərə, nəqliyyat infrastrukturuna və təlim üçün lazım olan resurslara çıxışın olmaması kimi məsələləri əhatə edə bilər.

Aqrar sektorda insan kapitalının inkişafı problemlərinin həlli üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirilməlidir:

Təhsil və peşə hazırlığına investisiya yatırılması

Keyfiyyətli təhsil proqramlarına və təlimlərə çıxışın təmin edilməsi işçi heyətinin bilik və bacarıq səviyyəsini artırmağa kömək edəcək ki, bu da öz növbəsində əmək məhsuldarlığını yüksəldəcəkdir.

Motivasiya proqramlarının və mükafatlandırma sistemlərinin yaradılması

İşçilərin nailiyyətlərinə dəstək və təşviq edilməsi onların məhsuldarlığını yaxşılaşdırır və inkişaf etmək üçün motivasiyalarını artırır.

Digər sahələrdən olan mütəxəssislərlə bilik mübadiləsi

Müxtəlif sahələrdən olan mütəxəssislərin işə cəlb edilməsi kənd təsərrüfatına yeni ideyaların və qabaqcıl texnologiyaların tətbiqinə şərait yaradır, bununla da aqrar sahənin inkişafına və təkmilləşməsinə kömək edir.

Rəqəmsal texnologiyaların inkişafı və aqrar sektorda tətbiqi

Rəqəmsal həllərin tətbiqi prosesləri optimallaşdırmağa, idarəetməni yaxşılaşdırmağa və istehsalatın səmərəliliyini artırmağa kömək edəcəkdir ki, bu da nəticədə bu sahədə insan kapitalının inkişafına müsbət təsir göstərəcək. Analiz göstərir ki, aqrar sektorun uğurlu fəaliyyət göstərməsi üçün bazarın dəyişən şəraitinə uyğunlaşa bilən, yeni aqrotexnologiyaları və istehsal metodlarını effektiv istifadə edən yüksəkixtisaslı mütəxəssislər tələb olunur. Eyni zamanda xüsusilə kənd rayonlarında ixtisaslı kadrların çatışmazlığı sektordakı potensialı məhdudlaşdırır və onun beynəlxalq bazarda rəqabət qabiliyyətini aşağı salır.

Nəticə. Azərbaycanın aqrar sahəsində insan kapitalından daha səmərəli istifadəni artırmaq

üçün kənd əhalisinin təhsili və peşəkar inkişafına investisiyaların davam etdirilməsi, təlimlərdə innovativ yanaşmalar üçün şəraitin yaradılması və təhsil müəssisələri ilə aqrar müəssisələr arasındakı əməkdaşlığın gücləndirilməsi vacibdir. Bu, yalnız məşğulluq səviyyəsini artırmaqla kifayətlənməyəcək, həm də kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafını təmin edəcək, eləcə də kənd rayonlarının əhalisinin həyat səviyyəsini yüksəldəcəkdir. Beləliklə, Azərbaycanın aqrar sektorunda insan kapitalının rolu, kadrların ixtisasının və təhsilinin artırılması, innovativ texnologiyaların tətbiqi və kənd ərazilərinin dayanıqlı inkişafı vasitəsilə ölkə iqtisadiyyatının uzunmüddətli sabitliyini və artımını təmin etməkdən ibarətdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi.
<https://www.stat.gov.az/>
2. Баутин В.М. Человеческий капитал – основа долгосрочного социально-экономического развития АПК журнал “Известия Тимирязевской сельскохозяйственной Академии”. 2012, №1, с.8-16.
3. Беккер Г.С. Человеческий капитал: Теория и практика. Москва, Экономика, 1994.
4. Вечканов Г.С. Современная экономическая энциклопедия. Трудовые ресурсы, СПб.: Лань, 2002, 692 с.
5. Давыдова Ю.В. Особенности сельского хозяйства, влияющие на развитие сельскохозяйственного производства. Международный исследовательский журнал, Сер. Экономические науки, 2016, №6, с.26-28.

D.Nadirkhanova

The role of human capital in the agrarian sector of the economy

Abstract

The article is devoted to the analysis of the role of human capital affecting the productivity, sustainability and competitiveness of agriculture in the development of the agrarian sector of the economy. Currently, in the context of global

economic changes, the introduction of innovative technologies and the modernization of agricultural production, the qualifications and professional skills of employees are becoming key factors determining success in agriculture. Human capital as a set of knowledge, experience, skills and abilities of the able-bodied population that directly affect the efficiency of agricultural production and the management of agricultural enterprises. In this regard, the article special attention is paid to the problems and prospects of professional development of workers, the role of education and vocational training in the agricultural sector, as well as the impact of socio-economic factors on the development of human potential in rural regions.

Д.Надирханова

Роль человеческого капитала в аграрном секторе экономики

Аннотация

Статья посвящена анализу роли человеческого капитала, влияющего на производительность, устойчивость и конкурентоспособность сельского хозяйства, в развитии аграрного сектора экономики. В настоящее время в условиях глобальных экономических изменений, внедрения инновационных технологий и модернизации аграрного производства, квалификация и профессиональные навыки работников становятся ключевыми факторами, определяющими успех в сельском хозяйстве. Человеческий капитал как совокупность знаний, опыта, навыков и способностей трудоспособного населения, которые напрямую влияют на эффективность сельскохозяйственного производства и управление аграрными предприятиями. В этой связи особое внимание уделено проблемам и перспективам повышения квалификации работников, роли образования и профессиональной подготовки в аграрной отрасли, а также воздействию социально-экономических факторов на развитие человеческого потенциала в сельских регионах.